

รอยอดีตโรงเรียน บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา*

เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้
อุทิศคฤหาสน์ รวมทั้งที่ดินโดยรอบทั้งหมดให้ทางราชการใช้เป็น
สถานศึกษา บริเวณที่ว่านี้คือบริเวณเชิงสะพานพระพุทธรอดฟ้า
และเชิงสะพานสมเด็จพระปกเกล้า ทางราชการได้จัดให้เป็น
โรงเรียนราชวิทยาลัย หรือ King college's แต่เนื่องจากอาคาร
เรียนเคยเป็นคฤหาสน์ของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
และสถานที่ตั้งก็อยู่ในตำบลสมเด็จพระเจ้าพระยา ชาวบ้านจึงเรียก
โรงเรียนแห่งนี้ว่า **โรงเรียนบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา**

เมื่อโรงเรียนราชวิทยาลัยย้ายออกไปแล้ว จึงเปิดเป็น
โรงเรียนฝึกหัดครู แรกเปิดมีชื่อว่า **โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก**
และ**โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา**ตามลำดับ ต่อมาได้
โอนกิจการโรงเรียนนี้ไปขึ้นกับโรงเรียนข้าราชการพลเรือนที่ตำบล

* ข้อมูลต่าง ๆ ผู้เขียนบันทึกจากความทรงจำของตนเอง และคำบอกเล่าของ
ขุนสง่าบุรี (สง่า โรจนวิภาต) อดีตนายอำเภอกิ่งอำเภอบุพผาราม กับนายบุญสม
ก้านสังวร อดีตนักเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา

สมเด็จพระเจ้าพระยา

บรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง)

ผู้เป็นที่มาของชื่อ “โรงเรียนมัธยม
บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา”

(ภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ)

วังใหม่ อำเภอปทุมวัน สถานที่เดิมจึงเปิดเป็นโรงเรียนมัธยม
บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา มีพระยาประมวลิวิชาพูล (วงษ์ บุญ-หลง)
เป็นอาจารย์ใหญ่

เมื่อมีการสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าราวปี พ.ศ. ๒๔๗๓
คณาจารย์และพื้นที่ของโรงเรียนบางส่วนอยู่ในแนวการก่อสร้างและ
ต้องรื้อถอน ทำให้อาณาบริเวณโรงเรียนถูกจำกัดให้เล็กลง จึงมี
การแลกเปลี่ยนที่ระหว่างโรงเรียนศึกษานารีกับโรงเรียนบ้านสมเด็จพระ
เจ้าพระยา เวลานั้นโรงเรียนศึกษานารีเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่
ที่บริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาในปัจจุบัน

ขณะเดียวกันได้มีการขยายพื้นที่โรงเรียนไปตามแนวคลอง
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ บางลำภูทางด้านหลัง บริเวณนี้เดิมเป็นส่วนหนึ่ง
ของชุมชนมอญวัดประดิษฐาราม เรียกว่ากลางบ้านมอญ สภาพ
ทั่วๆ ไปเป็นสวนและบ้านเรือนของเอกชนที่ปลูกห่างๆ กันไม่
หนาแน่น ต่อมาทางราชการได้เวนคืนที่ดินบริเวณนี้ทั้งหมด

ท่านผู้หญิงพัน
ภรรยาของสมเด็จพระเจ้าพระยา
บรมมหาศรีสุริยวงศ์
ผู้เป็นเจ้าของที่ดินบริเวณ
มหาวิทยาลัยราชภัฏ
บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาในปัจจุบัน
(ภาพ : www.matichonacademy.com)

ชาวบ้านที่อยู่อาศัยกลางบ้านมอญต้องย้ายไปอยู่ที่บริเวณหัวบ้านมอญซึ่งอยู่อีกฟากหนึ่ง

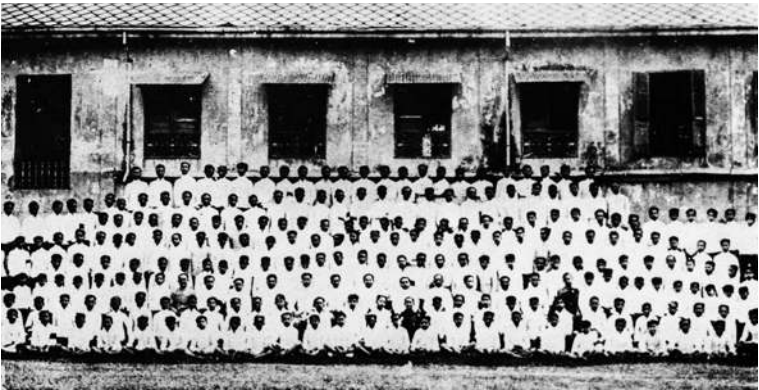
พื้นที่โรงเรียนภายหลังจากการขยับขยายจึงมี ๒ แห่งเพื่อไม่ให้สับสนทั้งชาวบ้านและบุคลากรของโรงเรียนจึงคิดชื่อเรียกกันเอง โดยสถานที่เดิมเรียกว่า *โรงเรียนนอก* และสถานที่ใหม่เรียกว่า *โรงเรียนใน* มีคลองซอยเล็ก ๆ ที่แยกจากคลองสมเด็จพระเจ้าผ่านเข้าไปในวัดบางไส้ไก่หรือวัดลาวเป็นแนวเขตจนสุดบริเวณของโรงเรียนนอก

โรงเรียนนอก-โรงเรียนใน

การติดต่อระหว่างโรงเรียนนอกกับโรงเรียนในใช้ถนนด้านหน้าโรงเรียน คือ ตรอกโรงเรียนบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา ปัจจุบันคือซอยอิสรภาพ ๑๕ นอกจากนี้ทางโรงเรียนได้สร้างสะพานไม้สูงข้ามคลองบางไส้ไก่มาลงตรงบริเวณสระน้ำของโรงเรียนใน เมื่อ

บ้านเมืองเจริญขึ้น ทางราชการได้ถมคลองบางไส้ไก่กลายเป็นถนน ผ่านหน้าวัดบางไส้ไก่อย่างที่เห็นทุกวันนี้ ส่วนสะพานไม้ข้ามคลองไม่ค่อยเห็นใครใช้ จะเป็นด้วยไม้สะดวกหรือสะพานชำรุดเสียหายจนเกรงจะเกิดอันตรายหรืออย่างไรไม่ทราบได้ ภายหลังจึงรื้อทิ้งทั้งหมด พร้อมกับรื้อสะพานหน้าประตูทางเข้าโรงเรียนใน ซึ่งเป็นสะพานไม้ปูกระดานอย่างดูกระดาระดับเดียวกันกับพื้นถนนที่คร่อมคลองบางไส้ไก่ออกทั้งหมด

ประตูทางเข้าโรงเรียนในเป็นประตูใหญ่เปิด ๒ บาน สร้างอย่างแข็งแรง เหนือกรอบประตูใหญ่มีป้ายชื่อว่า “โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา” ต่อมาเมื่อจัดเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูจึงเปลี่ยนป้ายชื่อเป็น “โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา” และ “วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา” ตามความเหมาะสมในเวลานั้น

คณะนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัย สมัยที่ตั้งอยู่ในจวนเดิมของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๔๔๖ อาคารด้านหลังเข้าใจว่าเป็นอาคารด้านข้างของจวนสมเด็จพระเจ้าพระยา (ภาพ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา)

ต่อมาภายหลังประตูใหญ่ของโรงเรียนในถูกรื้อลงทั้งหมด กลายเป็นประตูเหล็กหล่อมีลวดลายอย่างที่เราเห็นในเวลานี้ ส่วนป้ายชื่อของเดิมก็หายไปด้วย

โรงเรียนนอก คือบริเวณที่เคยเป็นโรงเรียนศึกษานารีมาก่อน ปัจจุบันคือบริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โรงเรียนศึกษานารีที่ตั้งอยู่ ณ ที่แห่งนี้ ในสมัยก่อนนั้นมีลักษณะอย่างไรบอกไม่ได้ เพราะไม่เคยเห็น เคยเห็นแต่เมื่อครั้งเป็นโรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยาแล้ว สิ่งก่อสร้างที่ดูมั่นคงมีเฉพาะตึก ๓ ชั้นหลังเดียว ชั้นล่างใช้เป็นสำนักงานและที่พักครูของโรงเรียน ส่วนชั้นที่ ๒ และชั้นที่ ๓ ใช้เป็นที่เล่าเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายปีที่ ๕-๖

คณะครูและนักเรียนวิชาลูกเสือของโรงเรียนฝึกหัดครู
ในขณะที่เปิดสอนเป็นแผนกหนึ่งคู่กับ
โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐
(ภาพ : มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา)

ตึก ๑ ที่เป็นห้องเรียนหลังแรกของโรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จพระยา
เมื่อย้ายมาตั้งบนที่ดินของท่านผู้หญิงพัน ปัจจุบันถูกทุบทิ้ง
สร้างอาคารใหม่ขึ้นทดแทน ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๘
(ภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

หลังคาของตึกหลังนี้เป็นดาดฟ้า มีกำแพงโดยรอบ ด้าน
หน้ามีตราของโรงเรียนเรียกว่า **ตราสุริยะ** เป็นรูปใบเสมา มี
ศาสนสุภาษิตเขียนไว้ว่า *สัจจะ อมตตา วาจา* แปลว่าความจริง
เป็นสิ่งไม่ตาย เมื่อโรงเรียนเปลี่ยนฐานะจากโรงเรียนระดับมัธยม
ศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย จึงมีตึกหลายหลังเกิดขึ้นในบริเวณนี้ ตึก
เก่าแก่หลังนี้ที่ภายหลังเรียกว่า **ตึก ๑** ได้ถูกรื้อทิ้งไป

ข้างๆ ตึก ๑ หลังเดิมเป็นโรงอาหารของโรงเรียน เป็น
อาคารชั้นเดียว พื้นเทพูน ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า เปิดโล่งทั้ง
๔ ด้าน มีรั้วเตี้ยๆ เป็นลูกกรงระหว่งช่องเสาเปิดปิดได้ ส่วน
หลังคามุงกระเบื้อง มีลวดลายฉลุอย่างเรือนขนมปังขิง ทาสีเขียว

ที่กินอาหารเป็นม้านั่งยาว ๆ หันหน้าเข้าหากัน แผงร้านอาหารอยู่ด้านหลังภายในโรงอาหาร เมื่อโรงอาหารถูกรื้อไป ทางมหาวิทยาลัยได้จัดโต๊ะและม้านั่งมาตั้งไว้ให้นักเรียนนักศึกษาได้พักผ่อน

พ้นจากตึก ๑ เลยโรงอาหารไปแล้วเป็นสนามฟุตบอลบริเวณซ้ายขวาของสนามฟุตบอลเป็นเรือนแถวสร้างด้วยไม้ชั้นเดียวหลังคากระเบื้องทาสีเขียวแบ่งเป็นห้อง ๆ มีบันไดทางขึ้นทางเดียวมีระเบียงเดินถึงกันได้ตลอด แนวห้องเรียนเดิมปัจจุบันคือแนวตึกที่อยู่ต่อจากตึกคณะมนุษยศาสตร์กับตึกฝั่งตรงข้ามที่บางส่วนเป็นห้องสมุดของมหาวิทยาลัย สุดสนามฟุตบอล ปัจจุบันเป็นตึก ๑๐๐ ปี สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และในบริเวณสนามฟุตบอลมีอาคารหลายหลังอยู่ในบริเวณนั้น

ด้านหน้าโรงเรียนนอกที่ติดกับถนนเป็นสนามหญ้าเล็ก ๆ อยู่หน้าตึก ๑ รั้วโรงเรียนเดิมเป็นรั้วต้นมะขามเทศ ประตูทางเข้าเป็นประตูที่ยังใช้อยู่ขณะนี้ เดิมเป็นประตูใหญ่เช่นเดียวกับประตูของโรงเรียนใน แต่ภายหลังรื้อสร้างใหม่เป็นประตูไม้ขนาดใหญ่ นัก ตรงกลางเป็นป้ายชื่อโรงเรียน สร้างซุ้มไม้เลื้อยคลุมอยู่ เป็นไม้ดอกพันธุ์อะไรก็ไม่ทราบ ช่อดอกมีลักษณะเป็นสายห้อยลงมา ดอกมีสีฟ้าปนขาว ส่วนโคนซุ้มไม้ปลูกต้นพวงครามแซมอยู่ ด้านข้างป้ายชื่อโรงเรียนทั้ง ๒ ข้างมีซุ้มประตูเล็ก ๆ ทำเป็นประตูทางเข้ามีทางเดินไปตึก ๑ สองข้างทางเดินปลูกต้นชงโคเป็นระยะห่าง ๆ กัน ต้นชงโคเป็นสัญลักษณ์ประจำโรงเรียน เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางใบมีลักษณะคล้ายปีกผีเสื้อ ดอกสีม่วงแดงคล้ายดอกแคที่บ้านแล้ว ต้นไม้ที่อยู่ในวงศ์เดียวกันกับชงโค ได้แก่ ต้นกาหลง เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ปลูกลงกระถางได้ ดอกเป็นลักษณะเดียวกับดอกชงโค

แต่เป็นสีขาว อีกชนิดหนึ่งคือต้นโยทะกา เป็นไม้พุ่มเช่นเดียวกับ ต้นกาหลง ดอกเป็นสีเหลืองคล้ายดอกกระเจี๊ยบที่บ้านแล้ว แตกต่าง กับดอกชงโคและดอกกาหลง ทั้ง ๓ ชนิดมีใบลักษณะเดียวกัน ทั้งหมด คือเป็นใบแผดอย่างปีกผีเสื้อ เรียกชื่อให้คล้องจองใน คำประพันธ์ว่า “กาหลง-ชงโค-โยทะกา”

ประตูตรงนี้ถูกรื้อลงเมื่อโรงเรียนเจริญขึ้นจนเป็นสถาบัน ราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และเป็นมหาวิทยาลัยในที่สุด พื้นที่ หน้าโรงเรียนส่วนติดถนนเป็นสนามหญ้า ซึ่งสิ้นสุดแค่บริเวณ ดูก ๑ ที่ติดกับสนามหน้าโรงเรียนมีบ้านเรือนเอกชนอยู่กลุ่มหนึ่ง ในจำนวนนี้มีบ้านพระยามีนบุรีศรีมหาอุทยาน (ชั้น) ที่ดินตรงนี้จะ เป็นของเอกชนหรือที่หลวงก็ไม่ทราบเหมือนกัน ต่อมาภายหลัง ทางมหาวิทยาลัยได้ที่ดินนี้สร้างเป็นสมาคมนักเรียนเก่า ต่อมา ได้รื้อสมาคมนักเรียนเก่าและขยายพื้นที่ออกไปจนสุดซอยเล็ก ๆ อย่างที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ ส่วนสนามหญ้ากลายเป็นลานอนุสาวรีย์ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ โดยสรุปบริเวณโรงเรียนนอก ทั้งหมดไม่มีของเก่าเหลืออยู่เลย

ด้านหน้าโรงเรียนนอก นอกจากถนนหน้าโรงเรียนก็เป็น คลองสมเด็จพระตลอดแนว ริมฝั่งคลองปลูกต้นสนโดยตลอด คนที่ เดินเข้ามาในซอยโรงเรียนบ้านสมเด็จจะได้ยินเสียงต้นสนถูกลมพัด ดังซู่ ๆ ตลอดเวลา

คลองสมเด็จพระแต่เดิมกว้างขวาง เรือสำปั้นแจว ๒ ลำสวน กันได้ แต่เวลานี้เป็นคูน้ำเนาใช้การอะไรไม่ได้ นี่คือการเปลี่ยนแปลง ของโรงเรียนนอกตลอดระยะเวลา ๗๐ ปีที่ได้เคยเห็น

โรงเรียนใน เมื่อผ่านประตูของโรงเรียนในเข้ามา ซ้ายมือ

ด้านหน้าหอประชุมศรีสุริยวงศ์ ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๗

(ภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

เป็นสระน้ำอยู่ข้างหอประชุม เป็นสระน้ำขุดสำหรับให้บุคลากร
ในโรงเรียนได้ใช้สอย รอบๆ สระน้ำเป็นเขื่อนไม้กรุดด้วยกระดาน
ไม้เคี่ยม ขอบสระด้านที่ติดกับคลองบางไผ่ไถ่มีสปริงบอร์ดีเตี้ยๆ
พอให้นักเรียนกระโดดน้ำได้ อีกด้านหนึ่งหลังหอประชุมมีทำน้ำ
เล็กๆ ยื่นเข้าไปในสระ น้ำในสระเป็นน้ำซึมตามธรรมชาติ บางส่วน
ชักน้ำมาจากคลองบางไผ่ไถ่

เมื่อมีน้ำก็ต้องมีปลาเป็นของคู่กัน ปลาที่เป็นจุดสนใจคือ
ปลากะโห้ มีอยู่คู่หนึ่ง ตัวใหญ่มาก ใครอยากเห็นปลากะโห้คู่นี้
ให้ตั้งหญ้าที่ขึ้นอยู่ริมสระไปรยลงไป ปลาจะลอยตัวขึ้นมากินหญ้านอก
จากปลากะโห้ ปลาอื่นคงมีบ้าง กันสระมีพีชน้ำเช่นสาหร่าย
ขึ้นอยู่ทั่วไป จึงไม่ค่อยได้เห็นนักเรียนคนไหนว่ายน้ำในสระนี้ จะมี
ก็แต่นักเรียนที่ถูกลงโทษรุนแรง อาจารย์ฝ่ายปกครองไม่ใช้วิธีเขียน

ภายในหอประชุมศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเวลานั้นถือเป็นอาคารที่ทันสมัยมาก
ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๙ (ภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ด้วยไม้เรียว เพราะโตเป็นหนุ่มแล้วทุกคน จึงใช้วิธีให้พวกเพื่อน ๆ จับโยนสระ ถือเป็นเรื่องอับอายของนักเรียนในสมัยนั้น ต่อมาสระน้ำตรงนี้ได้พัฒนาเป็นสระว่ายน้ำทันสมัยให้เด็ก ๆ มาฝึกเรียนว่ายน้ำ

ใกล้กับสระน้ำเป็นที่ตั้งของหอประชุม เป็นอาคารคอนกรีต ๒ ชั้น หลังคามุงกระเบื้องว่าว มีบันไดทางขึ้นทางด้านหน้า ตัวอาคารสร้างขนานไปกับสระน้ำ อายุของอาคารน่าจะพร้อม ๆ กับการขยายพื้นที่ของโรงเรียนใน ถัดจากหอประชุมเป็นสนามฟุตบอลทางเดินทุกสายภายในโรงเรียนในเป็นของเดิมทั้งหมด จากหน้าหอประชุมผ่านสนามฟุตบอลมีทางเลี้ยวซ้าย เมื่อเดินเลียบข้างสนามจะถึงทางสามแยก ถ้าตรงไปจะผ่านหมู่อาคารเรียนและเรือนนอนของนักเรียน ถ้าเลี้ยวขวาตรงไป จะไปสิ้นสุดที่ศาลเจ้าพ่อสมเด็จ ถนนสายนี้แบ่งพื้นที่ด้านหลังโรงเรียนในเป็น ๒ ฟาก

ฟากหนึ่งติดคลองสมเด็จ มีบ้านพักครูอาจารย์ ๓-๔ หลัง ต่อด้วย
โรงครัวของโรงเรียน หอประชุมนี้ในอดีตทางราชการเคยขอใช้
เป็นสภาจังหวัดธนบุรี และสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ กองทัพอเรือ
มาขอใช้เป็นหน่วยงานราชการอยู่ระยะหนึ่ง

บ้านพักครู กำน้ำ และหอพักนักศึกษา

บ้านพักครูอาจารย์เป็นบ้านเดี่ยว ๒ ชั้น ปลูกเป็นหลัง ๆ
หลังแรกเป็นของอาจารย์ฝ่ายปกครอง เป็นเรือนปั้นหยาทาสีไข่ไก่
หลังคามุงกระเบื้อง อาจารย์ฝ่ายปกครองชื่อ “อาจารย์สันต์” เป็น
อาจารย์ที่เคร่งครัดต่อระเบียบและค่อนข้างดุ หลังที่ ๒ เป็น
บ้านลักษณะเดียวกันกับหลังแรก เป็นของอาจารย์พลศึกษาชื่อ
“อาจารย์นิยม ทองชิตร์” อยู่กันเป็นครอบครัว มีภรรยาและลูก
๓ คน ลูกคนแรกเป็นหญิงจำชื่อไม่ได้ อีก ๒ คนเป็นลูกชายชื่อ
สมมาตรกับปรารธนา ต่อมาภรรยาตาย อาจารย์นิยมได้ภรรยาใหม่
ชื่อคุณอุไร บุณนาค คุณอุไรเป็นบุตรของคุณไฉ่ บุณนาค กับนาง
ทองขาว ซึ่งเป็นชาวลาวเวียงจันทร์ น้องคุณอุไรชื่อนายอุดมกับ
นายสำอาง บุณนาค คุณไฉ่ บุณนาค เป็นบุตรพระยาอรรคราช-
นารักษ์ดี (หวาด บุณนาค)

บ้านพักครูอาจารย์คนอื่นจำไม่ได้แล้ว แต่ชื่ออาจารย์โรงเรียน
บ้านสมเด็จเจ้าพระยายังจำได้แค่บางคน เช่น หม่อมราชวงศ์ทวิภาค
เกษมศรี อาจารย์บุตร วุฒิมานพ ท่านนี้เลี้ยงม้าและขี่ม้ามาโรงเรียน
หลวงประดิษฐไพเราะ (เปล่ง) เป็นอาจารย์โรงเรียนบ้านสมเด็จ
เจ้าพระยา เมื่อครั้งยังอยู่ที่บริเวณเชิงสะพานพระพุทธรยอดฟ้า
อาจารย์สังวาลย์ ปุคคณันท์ เป็นครูอาวูโสอยู่ในบ้านมอญ เป็นอดีต

นักเรียนโรงเรียนศึกษานารี อยู่ร่วมชั้นกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หรือสมเด็จพระย่าของปวงชนชาวไทย ทั้ง ๒ ท่านมีชื่อเดียวกันว่า “สังวาลย์” เพื่อไม่ให้สับสน ครูสังวาลย์จึงได้ชื่อเรียกว่า “สังวาลย์ดำ” ส่วนสมเด็จพระย่าในเวลานั้นได้ชื่อเรียกว่า “สังวาลย์ขาว”

ถัดจากบ้านพักครูอาจารย์เป็นโรงครัวของโรงเรียน มีคุน้ำชักน้ำจากคลองสมเด็จพระย่าเข้ามาในโรงเรียนผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อสมเด็จพระย่า คลองจะไปสุดตรงไหนคงบอกไม่ได้ ที่แน่ ๆ คือผ่านหลังบ้านพันตำรวจเอก พระยาประสงค์สรรพการ (ยวง) โรงเรียนจึงต้องสร้างสะพานคอนกรีตเล็ก ๆ ข้ามคุน้ำ ขนาดกว้างไม่เกิน ๓ เมตรราวสะพานทั้ง ๒ ข้างเป็นเหล็กหล่อลวดลายสวยงาม

โรงครัวของโรงเรียนสร้างด้วยไม้ เป็นอาคารเปิดโล่งทั้ง ๔ ด้าน หลังคามุงสังกะสี มีคนงานทั้งหญิงและชายอยู่หลายคน ทำอาหารเลี้ยงนักเรียนฝึกหัดครูที่เป็นนักเรียนกินนอนอยู่ประจำ หัวหน้าแม่ครัวชื่อ “นางเล็ก” อีกคนหนึ่งชื่อ “นายจุ่น” นอกจากเป็นภารโรงแล้ว ยังทำหน้าที่หุงข้าวกระทะ คนงานพวกนี้อยู่กันเป็นครอบครัวและมีบ้านพักอยู่ภายในโรงเรียน นางเล็กและลูกมือไปจ่ายตลาดซื้อของจำพวกผักและอาหารสดจากตลาดท่าเตียน แล้วลงเรือจ้างมาขึ้นที่ท่าหน้าของโรงเรียนซึ่งอยู่ตรงคลองบางไส้ไก่ที่บรรจบกับปากคลองสมเด็จพระย่า ท่าหน้าตรงนี้มีประตูใหญ่ แต่ใช้ประตูเล็กที่ทำเป็นช่องไว้ในบานประตูใหญ่แทน นักเรียนที่หนีออกมาเที่ยวยามค่ำคืนก็ใช้ประตูนี้เป็นทางเข้าออก

เหตุที่โรงเรียนต้องสร้างประตูและท่าหน้าตรงนี้ เรื่องมีอยู่ว่าบริเวณปากคลองบางไส้ไก่แต่เดิมเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอบางกอกใหญ่และกิ่งอำเภอบุปผาราม หลังจากทางราชการได้

เวนคืนที่ดินเพื่อสร้างโรงเรียนใน ชุนสง่าบุรี (สง่า) นายอำเภอ
แห่งนี้จึงให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนไว้ที่อยู่อาศัยมาอยู่ในที่ดินรอบ ๆ
ที่ว่า การอำเภอ การดำเนินการเวนคืนที่ดินในครั้งนั้นอยู่ในความ
รับผิดชอบของพระยาวิเศษศุภวัตร (เทศสุนทร) พระยาวิเศษศุภวัตร
ต้องการตึกที่ทำการแห่งนี้เป็นบ้านพักอาศัยด้วย นายอำเภอท่าน
ไม่พอใจ บ่นว่าทางโรงเรียนได้ที่ดินไปมากแล้ว ที่ดินของอำเภอ
เพียงนิดเดียวจึงจะเข้ามาเอาอีก ท่านจึงมีหนังสือทูลหม่อมเจ้า
ธานีนิวัต โสณกุล (ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ซึ่งขณะนั้นรับราชการอยู่ในกระทรวง
ธรรมการ ถึงสาเหตุที่พระยาวิเศษศุภวัตรต้องการอำเภอแห่งนี้
ด้วยนายอำเภอรู้จักกับหม่อมเจ้าธานีนิวัตและเคยช่วยงานราชการ
ตลอดจนจัดอุปสรรคบางเรื่องให้หม่อมเจ้าธานีนิวัตจนเรียบร้อย
เป็นที่พอพระทัย พระองค์จึงมีดำรัสว่า หากภายหลังมีเรื่องเดือดร้อน
และต้องการให้ท่านช่วยเหลือ ขอให้แจ้งให้ทราบ ความจริงแล้ว
การทูลเรื่องนี้ไม่ได้หวังผลอะไร ทั้งหนังสือที่ทำขึ้นไปก็ส่งทาง
ไปรษณีย์ ซึ่งเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง ควรจะไปทูลด้วยตนเอง แต่ได้
ผลเกินคาด ทำให้พระยาวิเศษศุภวัตรเลิกล้มความคิดที่จะเอา
ที่ว่า การอำเภอหลังนี้เป็นบ้านพัก

บริเวณด้านหลังสุดของโรงเรียนในอยุธยาริมคลองบางไส้ไก่
ติดกับบริเวณนี้มีบ้านพระยาประสงค์สรรพากร ไม่มีทางออกด้านอื่น
นอกจากทางคลองบางไส้ไก่ พระยาประสงค์สรรพากรจึงต้องทำ
สะพานยาวปูด้วยไม้เคี่ยมอย่างลู่กระนาดด้านริมคลองบางไส้ไก่
โอบล้อมรั้วโรงเรียนมาตามแนวคลองบางไส้ไก่และคลองสมเด็จ
แล้วทำสะพานไม้สูงข้ามคลองมาลงฝั่งบ้านมอญ

สิ่งของต่าง ๆ ของโรงเรียนที่ขนส่งมาทางเรือต้องมาขึ้นที่ท่าหน้าของที่ว่าการอำเภอด้านริมคลองบางหลวง จากนั้นจึงขนย้ายสิ่งของผ่านอำเภอมาข้ามสะพานไม้สูงของพระยาประสงค์สรรพการที่อยู่ทางด้านหลังบริเวณโรงเรียนใน รั้วโรงเรียนในเวลานั้นเป็นรั้วลวดหนามสะไว้ห่าง ๆ ปลูกต้นมะเขือเทศ สามารถแหวกรั้วลวดหนามเป็นทางขนส่งของต่าง ๆ เข้าไปในโรงเรียน การใช้ท่าหน้าของที่ว่าการอำเภอเป็นที่ขึ้นลงหรือขนย้ายสิ่งของถือเป็นเรื่องปกติ เป็นการอะลุ่มอล่วยถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน แต่ครั้งหนึ่งคนของพระยาวิเศษศุภวัตรขนของมาขึ้นที่ท่าหน้าของที่ว่าการอำเภอนายอำเภอท่านให้คนไปบอกให้ขนออกไปให้หมด ไม่ให้นำมาขึ้นที่ท่านี้อีกต่อไป เป็นเพราะยังมีอารมณ์ขุ่นเคืองพระยาวิเศษศุภวัตรอยู่ เหตุนี้โรงเรียนจึงต้องรั้วรั้วช่องหนึ่งทำประตูและทำน้ำไว้ขนของ ปัจจุบันประตูตรงนี้ถูกรื้อไปนานแล้ว หากต้องการทราบตำแหน่งคือตรงที่เจ้าหน้าที่กรุงเทพมหานครสร้างบ้านพักกรมเชื่อนอยู่ในเวลานี้

ด้านริมคลองสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าศรีเสด็จเป็นบ้านพักครูอาจารย์ ด้านหลังตลอดแนวจนถึงถนนที่ตรงไปยังศาลเจ้าพ่อสมเด็จพระเจ้าเป็นที่ว่าง ไม่ได้ปลูกสร้างอะไร บริเวณฝั่งตรงข้ามอีกด้านหนึ่งก็ปล่อยเป็นที่ว่างเช่นกัน ที่ตรงนี้ทางมหาวิทยาลัยได้สร้างอาคารสูง ๑๗ ชั้นขึ้นจนเต็มพื้นที่ เฉพาะบริเวณก่อนข้ามสะพานหน้าศาลเจ้าพ่อสมเด็จพระเจ้าเป็นลานกว้างสำหรับใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ที่เคยเห็นเป็นโรงละครชาติรีชั่วคราว คนในโรงเรียนหามาเล่นเป็นการแก้บนถวายเจ้าพ่อ

สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีหน่วยงานของกองทัพเรือ

หน่วยงานหนึ่งมาขอใช้หอประชุมของโรงเรียน รัฐบาลโดยการนำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม คงเห็นว่าข้าราชการประชาชนเคร่งเครียด กับเหตุการณ์บ้านเมือง จึงหาวิธีผ่อนคลายด้วยการให้ข้าราชการ เล่นรำไท่น โดยเฉพาะในวันพุธของทุกสัปดาห์ เวลาบ่าย ๓ โมงถึง ๖ โมงเย็น มีครูจากกรมศิลปากรมาฝึกหัด แนะนำท่ารำที่เรียกว่า รำไท่น เพราะใช้โทนตีกำกับจังหวะการร้อง การเล่นรำไท่นที่วันนี้ ได้พัฒนามาตามลำดับ กลายเป็นร่ำวงมาตรฐานมาจนทุกวันนี้

สมัยนั้นย่านฝั่งธนบุรีมีคณะร่ำวงหรือรำไท่นเกิดขึ้น มากมาย มีคณะหนึ่งอยู่แถววัดบุปผาราม รับจ้างเล่นในงานทั่วไป มีชาวคณะคนหนึ่งชื่อ “แม่ลำยอง” เป็นตัวเอก มีความสามารถในการรำแล้วแฉ่นตัวลงมาคาบธนบัตรเป็นรางวัล เป็นจุดสนใจและเป็นที่ยื่นชอบของคนทั่วไป แม่ลำยองนอกจากรับเล่นในคณะแล้ว บางครั้งเมื่อเห็นชาวบ้านรวมตัวกันเล่นร่ำวงก็ถือโอกาสไปร่วมเล่น ด้วยโดยไม่คิดค่าตัว

หอพักนักศึกษาเป็นเรือนแถวสองชั้น หลังคามุงกระเบื้อง อยู่บริเวณหัวสนามฟุตบอล ด้านที่ติดกับวัดบางไส้ไก่ สร้างซ้อน กัน ๓ หลัง เฉพาะหลังกลางชั้นล่างใช้เป็นโรงอาหาร อีกหลังหนึ่ง ตั้งอยู่เหนือสระน้ำ เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว หลังคามุงกระเบื้อง ใช้ เป็นอาคารพลศึกษา อาคารในกลุ่มนี้เรียกว่า **คณะวิเศษศุภวัตร**

นักเรียนโรงเรียนแห่งนี้มีผลการเรียนดี บางคนได้รับการ คิดสรรและได้ทุนของจังหวัดเข้ามาเรียน วุฒิที่ได้รับจากการศึกษา ที่นี่คือวุฒิครู ป.ป. จบแล้วถ้าต้องการศึกษาต่อเพื่อรับวุฒิ ป.ม. ต้องไปศึกษาต่อที่วิทยาลัยครูพระนคร เขตบางเขน จบแล้วหาก ต้องการวุฒิการศึกษาระดับปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศบ.) ต้องไป

“คณะพิเศษกุฎี” ชื่อเรียกกลุ่มอาคารหอนอนนักเรียน-นักศึกษา
สร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อครั้งขยายพื้นที่โรงเรียนออกไป ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๔
(ภาพ : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ศึกษาต่อที่วิทยาลัยครูประสานมิตร ทุกแห่งที่กล่าวมานี้เลื่อนฐานะ
เป็นมหาวิทยาลัยแล้วทุกแห่ง วิทยาลัยครูประสานมิตรปัจจุบันคือ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ส่วนการเรียนใช้
หอประชุมทั้งชั้นล่างและชั้นบนเป็นที่เรียน บางส่วนต้องไปเรียน
ที่เรือนแถวในโรงเรียนนอก จำนวนนักเรียนแต่ละรุ่นราว ๑๐๕ คน
แม่บ้านของโรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าชื่อ “แม่เจียม”
นักเรียนที่นี้ต้องเข้านอนเวลา ๒ ทุ่มตรง ก่อนเข้านอนต้องสวดมนต์
ภาวนาของโรงเรียนจะให้สัญญาณตีระฆังเตรียมความพร้อมก่อน
สวดมนต์ เสียงสวดมนต์พร้อม ๆ กันของนักเรียนได้ยินไปไกล
อยู่ถึงปากคลองบางลำไยก็ยังได้ยินชัดเจน

เจ้าพ่อสมเด็จ

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้อุทิศศฤงคารของท่านและบริเวณโดยรอบทั้งหมดให้เป็นสถานศึกษา บรรดาครูอาจารย์และนักเรียน ตลอดจนชาวบ้านในละแวกนั้นระลึกถึงบุญคุณที่มีต่อประเทศชาติและการศึกษา จึงพร้อมใจกันสร้างอนุสรณ์ของท่านไว้สักการบูชาในบริเวณโรงเรียน ลักษณะศาลเจ้าพ่อสมเด็จสมัยแรก ๆ จะเป็นอย่างไรคงบอกไม่ได้ เพราะไม่เคยเห็น ผู้หลักผู้ใหญ่ที่เล่าให้ฟังก็เล่าโดยรวม เนื้อหาครอบคลุมอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น

เมื่อมีการแลกเปลี่ยนที่ระหว่างโรงเรียนบ้านสมเด็จพระยา กับโรงเรียนศึกษานารี ระยะเวลาที่โรงเรียนบ้านสมเด็จพระยาย้ายมาอยู่ในบริเวณโรงเรียนศึกษานารี หรือบริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระยาในปัจจุบัน ศาลเจ้าพ่อสมเด็จยังคงอยู่ที่เดิม จนเมื่อโรงเรียนบ้านสมเด็จพระยาได้ขยายพื้นที่โรงเรียนไปตามแนวคลองสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทางด้านข้างจดคลองบางไส้ไก่ และจัดอาณาบริเวณที่ขยายออกมาจนลงตัวเรียบร้อยแล้ว จึงอัญเชิญศาลเจ้าพ่อสมเด็จจากโรงเรียนเดิมมาอยู่บริเวณท้ายสุดของโรงเรียนริมคลองบางไส้ไก่

ศาลเจ้าพ่อสมเด็จสร้างอยู่บนเขามอ (ภูเขาจำลอง) มีโขดหินน้อยใหญ่รายรอบศาล เป็นศาลขนาดกลางหล่อด้วยซีเมนต์ สร้างขึ้นเฉพาะกิจ ไม่ใช่ศาลที่ขายทั่วไป ลักษณะเป็นทรงไทย ไม่มีข้อฟ้าใบระกา ภายในศาลมีเจ็ดขนาดใหญ่อ่างศาลพระภูมิประดิษฐานอยู่ และมีตุ๊กตาชายหญิงและพานหั้นข้างม้า ต่ำกว่าหน้าศาลเล็กน้อยมีศิระเจ้าพ่อตั้งอยู่ จะสร้างด้วยโลหะอะไร

ไม่ทราบ แต่ทุกคนยอมรับว่านั่นคือเจ้าพ่อสมเด็จ ตามชอกโชดเขา
น้อยใหญ่ปลูกไม้ดอกแซมอยู่ทั่วไป เพื่อให้ดูเป็นธรรมชาติกลมกลืน
อย่างภูเขาจริง รอบ ๆ ตีนเขาปลูกไม้ดอกรายรอบ ระเกะระกะ
ไม่เป็นระเบียบเท่าใดนัก ทั้งนี้เกิดจากดอกไม้หรือพวงมาลัยที่แห้ง
แล้ว ผู้คนเก็บโยนทิ้งไว้ตามตีนเขา เมล็ดของดอกไม้ที่ตกเกิดเป็น
ต้นใหม่ ส่วนมากเป็นต้นดอกบานไม่รู้โรย ดอกดาวกระจาย ดอก
ดาวเรือง หน้าศาลมีโต๊ะหินขัดสี่เหลี่ยมตั้งอยู่ตัวหนึ่ง ตั้งกระถางรูป
เชิงเทียนมีบ้างไม่มีบ้าง ไม่สูญหายก็แตกหัก ถ้าไม่มีเลยก็ใช้น้ำตา
เทียนหยดลงพื้นโต๊ะแล้วปักเทียน ที่มีอยู่ประจำคือกระถางรูป
หากแตกหักสูญหายก็มีคนนำมาเปลี่ยนให้ เพราะจะปักธูปบูชา
ลงบนพื้นดินก็กระไรอยู่

การอัญเชิญเจ้าพ่อสมเด็จจากที่เดิมมายังบริเวณศาลใหม่
ทำยโรงเรียนใน ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังโดยภาพรวมว่ามีขบวนแห่อย่าง
เอิกเกริก บางคนเล่าเสริมว่าหวัชขบวนถึงศาลใหม่แล้ว ทำยขบวน
ยังอยู่ที่ศาลเดิม ผู้เล่าคงมีเจตนาที่จะเล่าแบบเกินเลย หากแต่
ต้องการสื่อให้รู้ว่าศรัทธาของคนในเวลานั้นที่มีต่อเจ้าพ่อสมเด็จนั้น
มีมากมายเหลือประมาณ

เส้นทางของขบวนแห่เจ้าพ่อสมเด็จในเวลานั้น คงเริ่ม
ตั้งแต่บริเวณเชิงสะพานพระพุทธรูปอดฟ้าเลียบบถนนข้างคลองสมเด็จ
หรือถนนเทศบาลสาย ๓ จนถึงปลายคลองวัดบุปผาราม ตรง
บริเวณบ้านเจ้าพระยาพลเทพ (เฉลิม) ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัย
ราชภัฏธนบุรี เลี้ยวซ้ายข้ามสะพานไม้หน้าบ้านเจ้าจอมเสียมใน
รัชกาลที่ ๕ แล้วเลี้ยวขวาผ่านด้านข้างตลาดแขกจนถึงลาดสะพาน
เทศบาล ๓ แนวถนนอิสรภาพ ข้ามถนนอิสรภาพเข้าซอยบ้านสมเด็จ

หรือชอยอิสรภาพ ๑๕ ไปที่ศาลหลังใหม่ท้ายโรงเรียนใน

เส้นทางขบวนแห่ผ่านสุทธาศาเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ที่อยู่
ปากทางถนนเทศบาลสาย ๓ ติดกับโรงเรียนศึกษานารี ผ่านบ้าน
นายวิลาส บุณนาค ทั้ง ๒ แห่งนี้เรือถอนไปแล้ว เนื่องจากถูกเวนคืน
เพื่อสร้างถนนอรุณอมรินทร์ตัดใหม่หลังโรงเรียนศึกษานารี ผ่าน
บ้านหลวงชลาไชยไทยกล (ใจ) บ้านพระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น)
บ้านพวกสกุลเสนิงค์ บ้านเจ้าพระยาพลเทพ ผ่านบ้านเจ้าจอมเลียม
ในรัชกาลที่ ๕ และตลาดแขก สองแห่งหลังคือบริเวณหลังห้าง
สรรพสินค้าบิกซีทั้งหมดในเวลานี้ ส่วนชอยบ้านสมเด็จพระชอย
อิสรภาพ ๑๕ มีบ้านขุนนางอยู่หลายหลัง ที่จำได้คือบ้านพระยา
มินบุรีศรีมหาอุทยานฝั่งเดียวกับโรงเรียนบ้านสมเด็จพระยา
ฝั่งตรงข้ามเป็นบ้านพระยาราชเวศน์ผดุง (สาย)

ศาลเจ้าพ่อสมเด็จพระอยู่บริเวณโรงเรียนใน ห่างจากศาล
มาเล็กน้อย ด้านขวามือมีเรือนแถวไม้ หลังคาสังกะสี สร้างให้
ครอบครัวนักการภารโรงและพ่อครัวแม่ครัวในโรงเรียนเป็นที่อยู่
อาศัยกัน สร้างตามแนวคลองบางไส้ไก่จนถึงประตูใหญ่และทำน้ำ
จากโรงครัวของโรงเรียนจนถึงประตูทำน้ำเป็นที่ว่าง ปลูกต้นสาเก
ขนุน มะม่วง และอื่น ๆ ตรงโรงครัวชายตลิ่งนอกครัวโรงเรียน มี
ต้นขนุนสำปะลอดต้นหนึ่ง ลักษณะเหมือนขนุนทุกประการ ผลโต
กว่าผลสาเกราว ๑ เท่า แก่แล้วมีแต่ซังกับเมล็ด เนื้อบาง กินไม่ได้
มีกลิ่นเหม็น เมล็ดต้มกินได้อย่างเมล็ดขนุน เปลือกของเมล็ดเป็น
สีน้ำตาลไหม้ ไม่ขาวอย่างขนุนทั่วไป ขนุนสำปะลอดชื่อเดิมน่าจะ
เป็นขนุนกำมะลอ เพราะคล้ายและเหมือนขนุนมาก ชื่อเรียกเพี้ยน
ไปเป็น “สำปะลอด” คนรุ่นหลังไม่ค่อยรู้จัก จึงไม่บำรุงพันธุ์หรือ

ต่อพันธุ์เอาไว้ ต้นไม้พันธุ์นี้น่าจะสูญพันธุ์ไปแล้ว เพราะเห็นเพียงต้นเดียว หลังจากต้นนี้ตายไปแล้วก็ไม่เคยเห็นที่ไหนอีกเลย

จะเป็นด้วยศาลเจ้าพ่อสมเด็จที่สร้างอยู่สุดบริเวณโรงเรียนไม่สง่างามหรืออย่างไรไม่ทราบ ทางโรงเรียนได้สร้างศาลใหม่ขึ้นที่มุมหัวสนามฟุตบอล แล้วอัญเชิญเจ้าพ่อมาอยู่ที่ศาลใหม่ ส่วนเขามอที่ประดิษฐานศาลเจ้าพ่อหลังเดิมถูกรื้อถอนออกไปแล้วสร้างเป็นตึกใหม่ขึ้นตามแนวคลองบางไผ่ไก่ ปัจจุบันคือตึกโรงเรียนสาธิต ส่วนศิระชะเจ้าพ่อ จากการสอบถามคนในโรงเรียนเล่าว่าเมื่อแรกที่ย้ายศาลเจ้าพ่อสมเด็จมายังมีอยู่ เนิ่นนานมาอีกหลายสิบปีปรากฏว่าไม่มีแล้ว จะแตกหักหรือมีใครขโมยไปยังไม่ทราบ เล่าลือกันว่าเจ้าพ่อท่านเฮี้ยน เด็กที่งแงมักถูกผู้ปกครองขู่ให้เจ้าพ่อหักคอ ถ้าเป็นนักเรียนมักขอพรให้สอบผ่าน ชาวบ้านขอหวยหรืออะไรต่อมิอะไรให้ประสบผลสำเร็จ นับเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านในละแวกนี้ ผู้ที่ประสบโชคร้ายก็จะหาละครชาตรีมาเล่นถวาย ผู้เขียนเมื่อยังเป็นเด็กได้เคยเข้ามาดูเป็นประจำ

ศาลเจ้าพ่อสมเด็จถูกย้ายที่มา ๓ ครั้ง ครั้งแรกจากบริเวณคฤหาสน์เดิมของท่านมาอยู่ที่ศาลเขามอท้ายโรงเรียน ครั้งที่ ๒ จากท้ายโรงเรียนมาอยู่ที่หัวสนามฟุตบอล ครั้งหลังสุดย้ายไปอยู่บนตึกสร้างใหม่ ๑๗ ชั้น ด้วยต้องการรื้อตึกพิเศษศุภวัตรออกเพื่อสร้างใหม่ ศาลเจ้าพ่อก็ดขวาง จึงอัญเชิญท่านไปไว้บนคาดฟ้าตึกที่สร้างใหม่ มองจากบ้านเห็นเป็นศาลทรงไทย ชายคาติดไฟกะพริบไว้ตลอดคืน บริเวณมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน สถานที่ที่เป็นของเก่าคงเหลืออยู่คือตึกหอประชุมที่เป็นสำนักศิลปะและวัฒนธรรมกับสนามฟุตบอลเท่านั้น

บรรดาศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ทั้งหลาย เท่าที่สังเกตหลายแห่ง
แฝงไว้กับศาลพระภูมิ บางศาลไม่ได้มีเจ้าพ่อเจ้าแม่องค์เดียว หาก
มีหลายองค์ โดยเฉพาะศาลเจ้าจีน ศาลเจ้าพ่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ตั้งเดิมที่อยู่
ในบริเวณบ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ น่าจะอยู่เคียง
กับศาลพระภูมิประจำบ้าน นานเข้าก็รวมกันเป็นศาลเดียวกัน
พระภูมิหายไปเหลือแต่ศาลเจ้าพ่อ ความจริงพระภูมิไม่ได้หายไปไหน คงอยู่ที่เดิม หากแต่ผู้คนให้ความสำคัญกับเจ้าพ่อมากกว่า
พระภูมิ ศาลพระภูมิทุกแห่งมีเจี๊วตเป็นรูปเคารพประจำศาล เป็น
รูปเทวดายืนแท่น พระหัตถ์ขวาถือพระขรรค์ พระหัตถ์ซ้ายทิ้งแนบ
กับพระองค์ บางองค์พระหัตถ์ซ้ายถือถุงเงิน เจี๊วตสร้างด้วยไม้
แกะสลักปิดทอง ดินเผาปิดทอง หรือทำเป็นภาพเขียนสี มีขนาด
แตกต่างกันไปแล้วแต่ขนาดของศาล

ฉะนั้นแรกที่เชิญเจ้าพ่อมาอยู่ทำัยโรงเรียนใน จึงเชิญเจี๊วต
ประจำศาลพระภูมิมาด้วย ส่วนศิระชะเจ้าพ่อก็ตั้งอยู่หน้าศาล น่าจะเป็น
ของเดิมที่เชิญมาพร้อมกัน ซึ่ให้เห็นว่าทั้ง ๒ สิ่งเคยอยู่ในที่แห่งเดียว
กันมาก่อน สงสัยอยู่นิดเดียว ก็ในเมื่อตั้งใจจะสร้างองค์เจ้าพ่อไว้เป็น
ที่เคารพ ทำไมสร้างเพียงศิระชะอย่างเดียว น่าจะสร้างอย่างละครึ่ง
และเมื่อย้ายเจ้าพ่อมาอยู่ที่ศาลใหม่หัวสนามฟุตบอล ยังได้เห็นเจี๊วต
เก่า ๆ ติดมาด้วย ส่วนศิระชะท่านได้หายไปอย่างไร้ร่องรอยในภายหลัง

ในบริเวณโรงเรียนนอก ด้านหลังตึก ๑ ที่รื้อไปแล้ว เดิมมี
ศาลพระภูมิเจ้าที่ประจำโรงเรียนหลังหนึ่ง สร้างด้วยไม้ ศาลเป็นชนิด
ทรงปั้นหยาทาสีเขียว ขนาดของศาลกว้างยาวราว ๑ เมตร มีเสา
รองรับ ๔ ต้น ลักษณะอย่างศาลพระภูมิทั่วไป และมีศาลเล็ก ๆ ลักษณะ
อย่างเดียวกันตั้งอยู่เคียงกัน ว่ากันว่าเป็นศาลเจ้าแม่เหมงซาลา

ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช มีเรื่องเล่าว่า เจ้าหญิง
เหมซาลา (บางแห่งเรียกว่า เหมตลา) เป็นราชธิดากษัตริย์สิงหราช
แห่งเมืองทนต์บุรี มีเจ้าพี่หรือเจ้าน้องชื่อเจ้าชายทนต์กุมาร เมื่อกษัตริย์
สิงหราชได้รับส่วนแบ่งพระทันตธาตุ จึงโปรดให้ทั้งสองพระองค์
เชิญไปไว้ที่เมืองศรีลังกา ระหว่างเดินทางเกิดพายุเรือแตก คลื่นซัด
ไปที่หาดทรายแก้ว เจ้าหญิงเหมซาลาจึงเอาพระทันตธาตุฝังไว้ที่
หาดทรายแก้วแล้วสร้างเจดีย์ครอบไว้ ถึงสมัยพระเจ้าศรีธรรมไตรราช
โปรดให้ขุดพระทันตธาตุแล้วทรงนำไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ใหญ่เมือง
นครศรีธรรมราช คงมีใครโยงโยให้มาอยู่ที่นี้ ศาลทั้ง ๒ ได้ผุพังไป
ตามกาลเวลา แล้วถูกรื้อถอนเมื่อสร้างอาคารใหม่ในบริเวณนั้น

ศาลเจ้าอีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่หลังศาลเจ้าพ่อสมเด็จพระตรีมคลอง
บางไส้ไก่ ท้ายโรงเรียนโน แต่อยู่คนละฝั่งคลอง ในที่ดินมุมบ้าน
หลวงอนุสิฐภูมิเทศ (เนียม) เป็นศาลพระภูมิประจำบ้าน ลักษณะ
อย่างเดียวกับศาลพระภูมิของโรงเรียนนอก ตั้งอยู่ริมคลองเลย
ทีเดียว ต่อมาผู้คนในละแวกนั้นถือว่าเป็น ศาลเจ้าแม่ทับทิม พ่อค้า
แม่ค้าที่พายเรือเข้ามาในคลองนี้ เมื่อผ่านหน้าศาลนอกจากจะ
พนมมือไหว้ด้วยความเคารพ ยังวกน้ำหน้าศาลแทนน้ำมนต์
ประพรมสินค้าขอพรให้ขายของดี แม้มิได้ผ่านเข้ามาในคลอง เพียง
ผ่านปากคลองที่แยกมาจากคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่
ก็ทำความเคารพในลักษณะเดียวกัน เมื่อศาลพระภูมิกลายเป็นศาล
เจ้าแม่ทับทิม ของแก่นบเจ้าแม่กลายเป็นปลัดขิกขนาดต่าง ๆ ผู้คน
นำมาถวายจนเต็มศาล ซึ่ให้เห็นว่าเจ้าพ่อเจ้าแม่มักแฝงอยู่กับพระภูมิ
เมื่อที่ดินของหลวงอนุสิฐภูมิเทศเปลี่ยนมือเป็นของคนอื่นและศาล
ขาดการดูแลรักษา ประกอบกับอายุริมตลิ่ง จึงผุพังลงน้ำไปทั้งหมด

ไม่มีการสร้างศาลใหม่ขึ้นทดแทนอีก ส่วนศาลเจ้าแม่ทับทิมมีให้เห็นเกือบทุกแห่งที่มีคนจีนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ด้วยคนจีนนับถือกันมาก แต่แปลกตรงที่ศาลเจ้าแม่ทับทิมแห่งนี้้อยู่ท่ามกลางคนไทยเชื้อสายมอญ

เรื่องเทพเจ้าทั้งหลายที่มีอยู่ในเมืองไทย ตามลัทธิของศาสนาพราหมณ์และฮินดู ซึ่งไทยรับมาบางส่วนให้สอดคล้องกับความเชื่อแบบไทย ๆ เคยคุยเล่นกับชาวฮินดูในเมืองไทย ถามว่าในอินเดียยังมีเทพเจ้าที่คนไทยนับถืออยู่ในเวลานี้หรือไม่ เขาตอบว่าไม่มีแล้ว ท่านย้ายมาอยู่เมืองไทยเกือบหมด ขึ้นอยู่อินเดียต้องอดตาย อยู่เมืองไทยมีคนกราบไหว้และอุทิศสมบรูณ์กว่าเยอะ ไม่รู้ว่่าแขกดำคนไทยว่าโง่งมง่ายหรือเปล่า...ก็ช่างเถอะ การเคารพกราบไหว้ด้วยจิตบริสุทธิ์เป็นเรื่องดี มีผลทางใจแก่ผู้ปฏิบัติ แต่อย่าเลยเถิดจนกลายเป็นเรื่องงมงายแล้วกัน

โรงเรียนบ้านสมเด็จพระยาได้เจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับ จนเป็นมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จพระยา มีนักเรียนนักศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงปริญญาเอก เท่าที่เคยสัมผัสกับอดีตนักเรียนบ้านสมเด็จพระยาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๘ เห็นว่ามีความรู้ความสามารถดี โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ พูดคล่องแคล่วทุกคน นับเป็นโรงเรียนดังมาแต่อดีต ในย่านฝั่งธนบุรีนอกจากโรงเรียนบ้านสมเด็จพระยาแล้ว อีกแห่งหนึ่งคือโรงเรียนวัดนวลนรดิศ ส่วนทางฝั่งพระนคร ได้แก่ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยและโรงเรียนเทพศิรินทร์